

УДК 821.111-311.2.09»19»

АНГЛІЙСЬКА ПРОВІНЦІЯ В МІСЬКОМУ ТЕКСТІ АРНОЛЬДА БЕННЕТА

Ольга Порнюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка
(вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів)*

Досліджено твори письменника-реаліста А. Беннета, які належать міському тексту англійської літератури. Показано, що стан культури країни розкривається в двоєдності столиця – провінція: столиця акумулює нові ідеї в усіх сферах культури, провінція демонструє реальну практику повсякденності. В творах А. Беннета стан провінційних містечок – вулиці, люди на вулицях, їхній побут – часто свідчить більше про національну культуру, ніж про центральні площі столиці або масштабні події культурного життя.

Ключові слова: А. Беннет, Англія, провінція, міський текст.

У художній творчості англійського письменника кінця XIX – перших десятиліть XX століття Арнольда Беннета одним із найважливіших концептів є поняття “провінція”. Романи й оповідання письменника формують розуміння особливостей англійського провінційного життя, його соціального, побутового і морально-етичного вимірів, дають уявлення про те, як простір провінції творить характер людини, своєрідність світосприйняття і долі.

Інтерес до теми провінції пояснюється особистим досвідом А. Беннета: предметом художнього відтворення він часто робить свою “малу” батьківщину, людей, які оточували його в дитинстві і юності. Письменник народився і провів 21 рік у графстві Стаффордшир, і хоча ніколи більше туди не повертався, саме автобіографізм є конструктивним елементом його художнього світу.

Перші роки перебування в Лондоні були роками пошуків та навчання, майбутній письменник обирає журналістську діяльність і одночасно багато читає. Відчутним у цей період був вплив на нього французьких класиків XIX століття: братів Гонкурів, Г. де Мопассана, Е. Золя, і творчість А. Беннета загалом демонструє помітний вплив натуралістичної школи – увага до побутової деталі, застосування теорії середовища та спадковості. Невипадково один із критиків, сучасників письменника, оцінює його метод як фотографічний: “Ніхто не став би читати про П’ять Міст, якщо б містер Беннет не спонукав би до цього читачів, апелюючи до загального захоплення публіки фотографією в літературі” [9, 134].

Свою творчу діяльність А. Беннет розпочав з оповідань, а перший роман письменника “Людина з півночі” побачив світ 1898 року. Від початків творчості критики бачили в його особі спадкоємця реалістичних традицій і ставили в один ряд з Дж. Голсуорсі і Г. Уеллсом. “<...> сучасне життя залишило позаду старі вірування, старі

ілюзії, лицарський дух і героїзм. Але час від часу, судорожно, воно подразнюється цими старими і непрактичними чеснотами. Люди продовжують прагнути самотвердження проти тиску тіла політичного: люди намагаються час від часу втримати смолоскипи в загальній сірості. І в міру того, як щоденно стає важче виринати, складності боротьби викликають дратівливість. Саме цю тенденцію в своїх персонажах так гідно представляє для нас містер Уеллс. Це, мабуть, наступний етап нашого життя, що зображує містер Беннет”, – написано в редакторській статті в журналі “The English Review” 1909 року [8, с. 669].

У 20-ті роки ХХ ст. В. Вульф, намагаючись дати обґрунтування художньому експерименту письменників-модерністів, виступила в своїх статтях проти традиційного реалістичного роману та його представників – Беннета, Уеллса та Голсуорсі. Вона оголосила їх матеріалістами, тому що “думають вони не про дух, а про тіло, розчаровують нас та спричиняють відчуття, що чим швидше англійська література повернеться до них спиною <...> тим краще буде для її душі”. “Головний злочинець, – пише теоретик англійського модернізму, – Беннет, через його найвищу майстерність. Він вміє побудувати свій твір так добре та надійно, що навіть досвідченому критику важко помітити заховані в ньому щілини та дірки”. Головне дорікання на адресу письменника – життя вислизає від нього [10].

Успадкування романної традиції ХІХ століття, соціальна проблематика і тема англійської провінції зробили А. Беннета одним із найзначніших представників англійського реалістичного роману першої половини ХХ ст. “Він належав добі регіонального реалізму, – наголошує М. Бредбері, – того відкриття широкого світу для чесного літературного трактування, яке було одним з необхідних виправдань для натуралізму; він приніс дух братів Гонкурів у британську літературну провінцію, і британська провінційна література відтоді була від нього залежною” [1, 116]. Перу письменника належать десятки романів, повістей, оповідань, статей та п’єс, втім, найвищі досягнення пов’язують із реалістичною соціально-психологічною прозою 1900– 1910-х років. Роман “Анна з П’яти Міст” (“Anna Of The Five Towns”, 1902) відкрив тему, яку оголошують “літературною власністю” письменника – громадське та приватне життя “П’яти Міст”, які уособлюють англійську провінцію. Пізніше з’являються збірки оповідань – “Оповідання про П’ять Міст” (“Tales Of The Five Towns”, 1905), “Похмура посмішка П’яти Міст” (“The Grim Smile of the Five Towns”, 1907), “Матадор з П’яти Міст” (“The Matador of the Five Towns”, 1912), романи “Повість про старих жінок” (“The Old Wives’ Tale”, 1908), “Клейхангер” (“Clayhanger”, 1910), “Карта” (“The Card”, 1911).

Дія цих творів відбувається в промисловому центрі Англії Сток-он-Тренті (Stoke-on-Trent) у Стаффордширі, який вважається містом й унітарною одиницею з єдиним адміністративним центром. До його складу входять міста Сток (Stoke), Генлі (Hanley), Танстол (Tunstall), Берслем (Burslem), Лонгтон (Longton) і Фентон (Fenton). Часто Сток-он-Трент називають Поттеріз (the Potteries), і в назві наголошується, що це центр гончарного, фарфорового та фаянсового виробництва. Таким чином, Беннетівські П’ять Міст не вигадані, вони відповідають реальним містам. Автор лише дещо змінює назви: так у творах письменника з’являються П’ять міст – Торнгіл (Turnhill), Берслі (Bursley), Генбрідж (Hanbridge), Найп (Knype), Лонгшоу (Longshaw).

У прозі А. Беннета вони представляють провінцію Англії, певну сферу економіки, добу, суспільні відносини, мораль. Будучи письменником “глибокої соціальної чесності”, він створює надзвичайно точну і реалістичну картину звичаїв і характерів тих міст. Свій естетичний принцип А. Беннет висловлює у статті 1923 року “Чи вмирає роман?": “Якщо персонажі реальні, роман матиме шанс, якщо ні, забуття буде його участю” [3]. Своєрідність провінційного англійського характеру визначає один з найголовніших пріоритетів творчості митця. “In the Five Towns human nature is reported to be so hard that you can break stones on it”, – у першому реченні роману “Хелен з піднятою рукою” визначено цю особливість [2].

Художнє значення прози А. Беннета не вичерпується точною картиною провінційних звичаїв, оскільки він вважав, що в житті П’яти Міст розкриваються загальні тенденції, властиві розвитку англійського буржуазного суспільства загалом. Інтерес до місцевого колориту та відтворення типових рис громадського і приватного життя англійської промислової провінції переростає у нього у відтворення історичної доби, у соціальну історію Англії перших десятиліть ХХ століття.

Дослідження характерів і суспільних звичаїв в оповіданнях А. Беннета про П’ять Міст є певною мірою обмеженим. Населення промислової провінції письменник поділяє на дві категорії – наймачів і наймитів та зосереджує свою увагу на першій категорії. Центральні персонажі зазвичай належать до середнього класу, до середньої та дрібної буржуазії, вони – з того середовища, з якого походив сам письменник, син дрібного адвоката з Поттеріз.

Провінційний текст письменника охоплює і його романи, і оповідання. В творах малої прози автор подає змалювання окремих епізодів та подій, характерних для життя П’яти міст, через які він розкриває психологію людини з провінції, при чому як на індивідуальному, так і на колективному рівні. Письменникові для цього не потрібні “знакові” факти з життя персонажа, він не ставить за мету показати залежність людини соціального положення і оточення, так би мовити, жорстку прозу повсякденності. А. Беннет проводить думку, що невелике англійське містечко творить власний мікрокосм, в якому поряд із соціальною несправедливістю і побутовими проблемами є місце для комічних ситуацій і поворотів долі. Його оповідання, з цього погляду, продовжують традицію реалістичної літератури середини ХІХ століття – раннього Ч. Дікенса з “Посмертними записками Піквікського клубу”, які з’являються з об’єднання окремих новелістичних текстів і задуму показати звичаї старої Англії і багатство людських типів, Е. Гаскел із повістю “Кренфорд”, який також виник з окремих новел і не має романного сюжету, а є швидше змалюванням міських сценок вигаданого містечка Кренфорд, яке дуже нагадує реальний Насфорд із графства Чешир.

Саме цю лінію англійської малої прози продовжує А. Беннет у збірці “Оповідання про П’ять Міст”. У першому оповіданні “Його Величність погонич гусей” (“His Worship the Goosedriver”) автор подає один епізод із життя містечка Берслі. Це невелике містечко, яке є художньою проекцією Берслема, можна вважати епіцентром подій, художніх спостережень та узагальнень в оповіданнях письменника. А. Беннет неодноразово повторює, що його називають “Mother Town” району Поттеріз через його розташування на перехресті доріг регіонального і державного значення.

Дія оповідання розпочинається на центральній площі Берслі, де розташована

будівля ратуші. А. Беннет нічого не вигадує, він точно описує побудовану 1856 року Ратушу міста Берслема (The old Town Hall), в архітектурі якої стилістика коринфського храму поєднана з елементами залізничного мосту, а завершує цю суміш архітектурних стилів удосконалений годинник, який підтримують каріатиди і вінчає позолочений ангел. В архітектурі центральної площі порушено геометрію забудови, будинки також належать різним архітектурним стилям, серед них найчастіше в оповіданнях А. Беннета трапляється “Leopard Hotel”, який автор перейменовує у “the Tiger”. Нічого, підкреслює письменник, не може бути більш прозаїчним, ніж ця площа і червоно-коричневі вулиці, що розходяться від неї. Саме тут напередодні Різдва розгортається дія оповідання, проте місто, далеко від романтики, не подає жодних ознак свята, що наближається: “there was no sign anywhere in the Five Towns, and especially in Bursley, of the immediate approach of the season of peace, goodwill, and gluttony on earth” [5].

Центральний персонаж оповідання, містер Кетенті, високоповажний громадянин Берслі, який обіймає одразу кілька важливих посад – “заступник мера, голова Генерального комітету розвитку міської ради, куратор у справах бідних, суддя, президент Товариства судового переслідування злочинців, церковний служитель, член таємного братства, і кілька інших речей” [5]. Автор докладно відтворює його зовнішність, вік і соціальний статус: “Mr. Curtenty, aged twenty-six in heart, thirty-six in mind, and forty-six in looks, was fifty-six only in years. He was a rich man; he had made money as an earthenware manufacturer in the good old times before Satan was ingenious enough to invent German competition, American tariffs, and the price of coal” [5]. На початку оповідання містер Кетенті, прощаючись з молодшим від нього і не таким успішним містером Гордоном після роботи в комітетах міської ради біля ресторану Тайгер, натикається на зграйку гусей і вступає в розмову з їхнім власником. Як влучно зауважує автор, питання про торгівлю є найпершим у провінції: “In the Five Towns business takes the place of weather as a topic of salutation” [5]. Чоловік, який прийшов продати своїх гусей, жаліється, що в Берслі торгівельні справи йдуть набагато гірше, ніж у сусідніх містах. У відповідь на таку “образу” рідному місту містер Кетенті купує одразу всіх гусей.

Слід зазначити, що оповідання складається з коротких підрозділів і відповідає класичній композиційній побудові. В першому підрозділі автор подає експозицію – час, місце дії, склад центральних персонажів, зав’язку, якою є купівля гусей, і конфлікт, який полягає в тому, що містер Кетенті повинен через все місто пройти з гусьми до свого маєтку, порушуючи свій соціальний статус і перетворившись з впливової та заможної посадової особи на звичайного погонича. В тій же частині подано низку подій, які розвиваються по висхідній і поступово ведуть до кризи – тобто загострення конфлікту. А. Беннет виступає тут майстром реалістичної психологічної прози: він показує як наростає внутрішнє напруження персонажа, і робить це в традиції англійської комічної прози, оскільки гине і пропадає декілька гусаків: “<...> the procession of the geese and the Deputy-Mayor commenced <...> He tried to feel like a gooseherd; and such was his histrionic quality, his instinct for the dramatic, he *was* a gooseherd, despite his blue Melton overcoat, his hard felt hat with the flattened top, and that opulent-curving collar which was the secret despair of the young dandies of Hillport” [5]. А пізніше найбільшою “бідною” стає зустріч із каретою, в якій проїжджає його дружина. До того жителі містечка від центральної площі до аристократичного передмістя спостерігали це проходження як найвагомішу

подію, що переживе революції і релігії: “<...> rumour had passed in front of him and run off down side-streets like water let into an irrigation system. At every corner was a knot of people, at most windows a face. And the Deputy-Mayor never spoke nor smiled. The farce was enormous; the memory of it would survive revolutions and religions” [5].

У другій частині твору настає кульмінація історії – ввечері стає відомо, що мер міста йде у відставку, а кандидатурою на його місце місцеві жителі бачать містера Кетенті, але так було до того, як він вдень через патріотичні, але власні амбіції виставив себе посміховиськом. “And on this day of all days you choose to drive geese in the public road behind my carriage!” – лише вигукує його дружина Клара [5].

У третьому підрозділі оповідання настає розв’язка: містера Кетенті обирають мером міста, а дружина придумує, як пояснити безглуздий вчинок чоловіка. На святкуванні (четвертий підрозділ) містер Гордон вітає мера і представляє його людиною власного слова, який дбає про місто і відстоює точку зору, що потрібна наполегливість, аби здолати труднощі: “<...> there’s a lot of distress in the town just now – trade bad, and so on, and so on” [5]. Він розкаже про суперечку й угоду, яку вони з майбутнім мером уклали і внаслідок якої містер Кетенті доправляв додому гусей, а той, хто виграє, мав віддати гроші на добродійність.

В оповіданні “Його Величність погонич гусей” А. Беннет виявив свій талант писати дотепні історії, хоча й використав декілька сюжетних штампів, як-от віднаходження правдоподібного логічного пояснення абсолютно нелогічному вчинку. Найбільшим досягненням оповідання, як і загалом малої прози письменника, можна вважати його метод зображати події. Цей метод англійський критик і теоретик літератури Д. Лодж назвав реалізмом презентації (realism of presentation), що означає “мистецтво наближення, досягнення ефекту відчутного і очевидного за допомогою точного спостереження чи уявлення деталі” [6, с. 241]. Тобто реалізм презентації дає можливість розглянути будь-яку подію художнього твору як таку, що належить до історії і дійсності. Ефект відчутного та ілюзії реальності породжені в творі співвіднесенням його простору з позатекстовою реальністю, в оповіданнях англійського реаліста – англійською провінцією. На думку Д. Лоджа, значення для художнього твору правдоподібної, “очевидної” деталі важко переоцінити, оскільки вона виступає в ролі реалістичної літературної декорації і організовує уяву письменника: “<...> досягнення реалістичної художньої літератури заважають автору нарративної літератури розказати першу історію, що спала йому на думку, яка, певно, була б автобіографією чи фантазією, а примушують сконцентрувати увагу на можливостях твору” [7, с. 32].

Дія оповідання “Примара” (“Phantom”) відбувається у містечку Генбрідж, і автор починає оповідь із його характеристики: “The heart of the Five Towns – that undulating patch of England covered with mean streets, and dominated by tall smoking chimneys, whence are derived your cups and saucers and plates, some of your coal, and a portion of your iron – is Hanbridge, a borough larger and busier than its four sisters, and even more grimy and commonplace than they. And the heart of Hanbridge is probably the offices of the Five Towns Banking Company, where the last trace of magic and romance is beaten out of human existence, and the meaning of life is expressed in balances, deposits, percentages, and overdrafts – especially overdrafts” [5]. Із семантичної точки зору, в перших двох реченнях, які є експозицією оповідання, домінантними є слова “серце” П’яти

Міст, “романтика”, “екзистенція”, “сальдо” (або “відсотки”, “депозити” тощо), які формують змістову перспективу твору. У ньому автор оповідає про важливий момент з життя центрального персонажа Лайонела Вулі, молодого банківського службовця, який вирішив одружитись. Читач застає Лайонела в момент, коли він іде вулицею і розмірковує про те, кого з двох дівчат обрати за дружину. Обидві дівчини живуть у сусідньому Берслі і є заможними, відтак молодий чоловік “йшов і вираховував можливі додаткові суми, які можна отримати від інституту шлюбу”. Про почуття до цих претенденток у роздумах не йшлося. Дорогою додому Лайонел зустрів сусідку Мей Ловтон, яка працювала вчителькою, була начитаною, розумною, знала багато мов і загалом виділялась своєю незвичною зовнішністю та складом розуму. Уявивши переваги шлюбу з такою дівчиною, він став розмірковувати про освідчення. Але знову трапилася зустріч: дівчина на ім’я Мей Дін була гарною, 22-літньою особою із добре забезпеченою сім’єю. Зустріч трьох молодих людей в оповіданні стає зав’язкою твору, оскільки обидві дівчини закохані в Лайонела. Ввечері міст Дін пише прощального листа батькові і братам і йде за місто, аби позбавити себе життя. В цьому ж місці опиняється і Лайонел, який подумки вибирає собі дружину між двома Мей. Йому мариться, що він бачить Мей Дін, і він одразу віддає їй перевагу, маючи дуже переконливі аргументи – ця дівчина дуже вродлива і багата: “He thought suddenly of the strong probability that her father would leave a nice little bit of money to each of his three children; and he thought of her beauty <...> He seemed to sink luxuriously into this grand passion of hers <...> To live secure in an atmosphere of exhaustless worship <...> to sit on a throne with so much beauty kneeling at his feet!” [5]. В свою чергу, Мей Ловтон, розумніша від нього і вона може одного дня висміяти або принизити його. Але коли він освідчується Мей Дін, вона зникає, а зранку він не впевнений, чи зустріч напередодні була реальністю, чи примарою. Закінчується оповідання одруженням із Мей Дін, яка обожнює свого чоловіка впродовж усього життя.

Розкриваючи внутрішній світ свого персонажа, А. Беннет демонструє “матеріалізм” мислення, в якому його звинувачує В. Вулф. Письменник вибудовує внутрішні монологи за законами логічного мислення, в них не відбито переживань, емоцій чи спогадів. Завершеність думок, скерованість персонажа не на світ почуттів, а на світ матеріальних цінностей особливо підкреслена автором. Жіночі персонажі письменника теж не наділені внутрішнім світом, їх цікавлять тільки зовнішні події: “<...> she, with her fading beauty, her ardent, continuous worship of the idol, her half-dozen small children, the eldest of whom is only eight, and the white window-curtains to change every week because of the smuts – do you suppose she has time or inclination to ponder upon the theory of the subliminal consciousness and kindred mysteries?” [5]. Як зазначає М. Бредбері, для того, щоб зрозуміти творчість таких письменників, як Уеллс, Беннет чи Голсуорсі “вам достатньо просто прочитати їх і збагнути їхню точку зору на життя, суспільство чи політику. А щоб зрозуміти творчість Джеймса, Конрада, Вулфа та Джайса, вам потрібно повністю збагнути концепцію мистецтва як такого і його особливе модерне завдання” [1, с. 120].

Протистояння естетичних принципів В. Вулфа і А. Беннета, а також загалом розмежування британської культури в перші десятиліття ХХ ст., визначають місце А. Беннета в англійській літературі цього періоду. Втім, саме він надзвичайно виразно відтворив ментальність людини, сформовану навколишнім середовищем замкненого

на собі провінційного містечка, характерні морально-етичні засади і сенс життя, залишивши після себе культурний провінційний код тих часів, втілений у форму художньої реалістичної прози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бредбері Малколм*. Британський роман Нового часу / Малколм Бредбері [пер. з англ. В. Дмитрука]. – К. : Ксенія Сладкевич, 2011. – 480 с.
2. *Bennett Arnold*. Helen with the High Hand. Idyllic Diversion [Електронний ресурс] / Arnold Bennett. – New York : Hodder and Stoughton : 1915. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/files/12779/12779>.
3. *Bennett Arnold*. Is the English Novel Decaying? [Електронний ресурс] / Arnold Bennett // The Literary Debate Between Virginia Woolf and Arnold Bennett. – Режим доступу : <http://filer.case.edu/qxh4/>
4. *Bennett Arnold*. Old Wives' Tale, The [Електронний ресурс] / Arnold Bennett – Режим доступу : – The University of Adelaide. – Web edition published by eBooks@Adelaide. – Режим доступу : <http://ebooks.adelaide.edu.au/b/bennett/arnold/old-wives-tale/contents.html>
5. *Bennett Arnold*. Tales of the Five Towns [Електронний ресурс] / Arnold Bennett. – The Project Gutenberg EBook, 2004. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/files/13293/13293-h/13293-h.htm>
6. *Current Literary Terms*. A Concise Dictionary of their Origin and Use / Scott A.F. – Macmillan Press LJD, 1979. – 324 p.
7. *Lodge D*. The Novelist at Crossroad and Other Essays on Fiction and Criticism / D. Lodge. – London: Routledge & Kegan Paul, 1971. – XI, 279 p.
8. The Critical Attitude – English Literature of To-day [Електронний ресурс] / The Month : Editorial. – The English Review. – November 1909. – P. 655–672. – Режим доступу : <http://library.brown.edu/pdfs/1183463096781250.pdf>
9. *Thomas Louis*. Three Georgian Novelists [Електронний ресурс] / Louis Thomas – The Egoist. – Nov.–Dec. 1918. – P. 134–136. – Режим доступу : <http://library.brown.edu/pdfs/1308749744118754.pdf>
10. *Woolf V*. Modern fiction [Електронний ресурс] / V. Woolf // The Common Reader. – First Series. – The University of Adelaide. – Web edition published by eBooks@Adelaide. – Режим доступу : <http://ebooks.adelaide.edu.au/w/woolf/virginia/w91c/chapter13.html#chapter13>

Стаття надійшла до редколегії

01.12.2015 р.

Статтю прийнято до друку

20.02.2016 р.

ENGLISH PROVINCE IN ARNOLD BENNETT'S URBAN

Olha Poroniuk

*Ivan Franko National University of Lviv
(1, Universytetska st., 79000, Lviv)*

A. Bennett's realistic works belonging to English literary urban text are in the focus of attention in the article. It is shown that the state of country's culture is revealed in the opposition Capital – Province: the capital accumulates new ideas in all areas of culture, province demonstrates real daily life. In A. Bennett's works the condition of provincial towns – the streets, the people on the streets, their life style – often says more about the national culture than the central squares of the capital or large-scale cultural events.

Interest in the topic is explained by provincial personal experience of A. Bennett: the subject of artistic play is often the “small” motherland, the people who surrounded him in childhood and adolescence. The writer was born and spent 21 years in the county of Staffordshire, and though he never returned there again, it autobiographism is a structural element of his artistic world.

Confronting aesthetic principles of W. Wolfe and A. Bennett, and the whole separation of the British culture in the first decade of the twentieth century, A. Bennett determined the place in English literature of the period. However, human mentality is extremely clearly reproduced, depicting formed closed environment in a provincial town, characterized by ethical principles and the meaning of life, leaving provincial cultural code of the time embodied in the form of art realistic prose.

Keywords: A. Bennett, England, province, urban text.